

re Mâverâünnehir, Hârun Buğra Han'ın, Horasan ise Ebû Ali'nin olacaktı. Buğra Han bu anlaşmaya dayanarak Buhara'ya yürümeye karar verdi. II. Nûh, Buğra Han'a karşı Ebû Ali es-Simcûrî'den yardım almayınca İnanç Hâcib kumandasında bir ordu gönderdi. Bu ordunun yenilmesi üzerine ülkeyi koruyacak başka bir kuvvet kalmadığından Fâik'i affedip ülkeyi kurtarma göreviyle Buğra Han'a karşı yolladı. Herceng denilen yerde yapılan savaşta Sâmânî ordusu yenildi. Kaynakların Fâik'in ihaneti yüzünden gerçekleştiğini belirttikleri bu yenilginin ardından II. Nûh başşehir Buhara'yı terketmek zorunda kaldı. Böylece Buğra Han hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Buhara'ya girdi (Rebîülevvel 382 / Mayıs 992). Fâik, Buğra Han'ı Buhara'da karşılayıp itaatini bildirince Belh'e vali tayin edildi.

Âmül'e çekilen II. Nûh dağılan kuvvetlerini toplamaya, öte yandan Hârun Buğra Han ile yaptığı anlaşmanın gereklerinin yerine getirilmesini bekleyen Ebû Alî es-Simcûrî'yi yanına çekmeye çalıştı. Bu sırada Buhara'daki konumunu sağlamlaştıran Buğra Han, Ebû Ali es-Simcûrî ile olan anlaşmayı yürürlükten kaldırdığını ilân etti. Bunun üzerine Ebû Ali, II. Nûh'a meyletti. Hârun Buğra Han'ın hastalığı sebebiyle yönetimi II. Nûh'un amcası Abdülâzîz b. Nûh b. Nasr'a teslim ederek Türkistan'a dönmeye karar vermesi ve yolda Koçkarbaşı denilen yerde ölmesinin ardından Nûh, Selçuklu Türkmenleri'nin de yardımıyla Buhara'ya dönüp şehre yeniden hâkim oldu (15 Cemâziyelâhîr 382 / 18 Ağustos 992). Ebû Ali bu durumda Nûh'a başvurup af dilemeyi ve ona itaat etmeyi düşünürken Fâik, Hârun Buğra Han'ın desteği ortadan kalkmış olsa da Buhara'ya saldırdı, Nûh'un kuvvetleri tarafından hezimete uğratılınca Nişâbur'a giderek Ebû Ali es-Simcûrî ile Nûh'a karşı ittifak kurdu (383/993).

Nûh, bu ittifakın yol açacağı tehlikeyi bertaraf etmek için Gazneliler'in atası Sebük Tegin'den yardım istedi. Ayrıca Hârizmşah Ebû Abdullah Muhammed ile Gürgeç Valisi Ebû Ali I. Me'mûn'u mükâfatlandırmak amacıyla birincisine Nesâ'yı, ikincisine Ebîverdi'yi iktâ etti. Ebû Ali es-Simcûrî ile Fâik de Nûh'a karşı Rey ve Cibâl Büveyhî Emîri Fahrüddeve'nin desteğini aldı. Herat'ın dışında cereyan eden savaşta bozguna uğrayan Ebû Ali ve Fâik, Cürcân'a kaçıp burada Fahrüddeve'nin himayesine girdiler (15 Ramazan 384 / 23 Ekim 994), ertesi yıl Nişâbur üzerine yürüyüp şehri ele geçirdiler. Ebû Ali es-Sim-

cûrî hutbeyi kendi adına okutarak Sâmânîler'den bağımsızlığını ilân etti; ancak bu durum uzun sürmedi. Sebük Tegin 385'te (995) Ebû Ali ile Fâik'i yenilgiye uğrattı.

Karahanlılar, Fâik'in teşvikiyle Sâmânî topraklarına yeni bir askerî hareket düzenlemeye teşebbüs ettiklerinde (386/996) II. Nûh, Sebük Tegin'den yardım istedi. Sebük Tegin'in gayretiyle Katvân bozuntusu Sâmânîler ile Karahanlılar arasında sınırlar kabul edilerek bir anlaşma sağlandı. Buna göre Karahanlı İlig Han Nasr bütün Sirderya havzasına hâkim olacaktı. Sebük Tegin, Nûh'un iktidarının son yıllarında etkinliğini giderek artırıp Horasan'ın mutlak hâkimi oldu. Bu dönemde Nûh'un Horasan bölgesindeki hâkimiyetinin sembolik bir hale geldiği söylenebilir. 13 Receb 387'de (22 Temmuz 997) vefat eden II. Nûh'un yerine oğlu II. Mansûr geçti.

Devlet adamları ve kumandanlar arasındaki nüfuz mücadelesi yüzünden II. Nûh merkezî otoriteyi tesis etmekte zorlanmış, Karahanlılar ve Simcûrîler'e karşı Sebük Tegin ile anlaşarak devleti yıkılmaktan kurtarmaya çalışmıştır. II. Nûh da önceki Sâmânî emirleri gibi âlim, şair ve edipleri himaye etmiş, şair Dakikî'yi bir *Şâhnâme* yazmakla görevlendirmiştir. Ağır bir hastalığa yakalandığı sırada Buhara'ya davet edilen İbn Sînâ daha on sekiz yaşında iken saray hekimi olmuş, saray kütüphanesinde ilmî çalışmalar yapmış, *Maḳâle fi'n-Nefs ve el-Kelâm 'ale'n-nefsi'n-nûḫiḳa* adlı risâlelerini onun için kaleme almıştır. Hârizmî de Buhara sarayında görev almış ve *Mefâtiḫu'l-'ulûm* adlı ansiklopedik eserini II. Nûh'un veziri Ebû'l-Hasan Ubeydullah b. Ahmed el-Utbî'ye ithaf etmiştir. Ebû'l-Müeyyed-i Belhî *'Acâ'ibü'l-büldân* adlı eserini II. Nûh adına yazmış (Nefsîf, I, 20), Hâce Âmid Ebû'l-Fevâris de II. Nûh'un emriyle *Sindbâdnâme*'yi Pehlevîce'den Farsça'ya tercüme etmiştir (a.g.e., I, 29).

BİBLİYOGRAFYA :

Nersahî, *Târîḫ-i Buḫârâ* (trc. Ebû Nasr Ahmed el-Kubâvî, nşr. Müderris-i Razavî), Tahran 1363, s. 136-137; a.m.f., a.e.: *Târîḫü Buḫârâ* (trc. ve nşr. Emîn Abdülmecîd Bedevî – Nasrullah Mübeşşir et-Tirâzî), Kahire 1385/1965, s. 134, 143, 145, 147; Muhammed b. Abdülcebbâr el-Utbî, *et-Târîḫü'l-Yemînî* (Ahmed el-Menînî, *Fethu'l-vehbî 'alâ Târîḫi Ebî Nasr el-'Utbî* içinde), Kahire 1286, I, 105 vd., 121, 145, 152 vd., 155, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169 vd., 175 vd., 180 vd., 199, 205-219, 231-241, 255; Gerdizî, *Zeynû'l-aḫbâr*, Tahran 1327, s. 36, 37-45; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîḫ* (trc. Yahyâ el-Haşşâb – Sâdık Neş'et), Beyrut 1982, s. 214-216, 220-224; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 673; IX, 10-13, 27-29, 95, 98-99, 100, 102-103, 107-108, 109, 129,

147; Cüzcânî, *Ṭabakât-ı Nâsrî*, s. 212; Mîrhând, *Rauzatü's-şâfa*, IV, 52-69; Hândmîr, *Ḥabîbü's-siyer*, II, 363-368; Browne, *LHP*, I, 123-371, 374, 375, 460, 463; Safâ, *Edebiyyât*, I, bk. İndeks; Nefsî, *Târîḫ-i Nazm u Nesr*, I, 20, 29, 45; R. N. Frye, "The Sâmânids", *CHIr.*, IV, 154, 156-158; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, I, 320-321; II, 878; Muhammed Nâzım, *The Life and Times of Sultân Maḫmûd of Ghazna*, New Delhi 1971, s. 30-31, 32, 36-37; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 270-273, 276-283; Aydın Usta, *Sâmânîler Devletinin Siyasî ve Kültürel Tarihi: 943-1005* (doktora tezi, 2003), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 130-195; Erdoğan Merçil, "Simcûrîler III", *TD*, XXXIII (1982), s. 122-132; a.m.f., "Simcûrîler IV", *TTK Belleten*, XLIX/195 (1986), s. 547-567; K. V. Zetterstéen, "Nûh", *IA*, IX, 347-348; C. E. Bosworth, "Nûh (II)", *EP* (İng.), VIII, 110-111; Tahsin Yazıcı, "Dakikî", *DİA*, VIII, 424; Mehmet Kanar, "Firdevsî", a.e., XIII, 126; İlhan Kutluer, "Hârizmî, Muhammed b. Ahmed", a.e., XVI, 222; Ömer Mahir Alper, "İbn Sînâ", a.e., XX, 320.

AHMET GÜNER

NÜH b. EBÜ MERYEM

(نوح بن أبي مريم)

Ebû İsme Nûh b. Ebî Meryem Ca'vene el-Câmi' el-Mervezî (ö. 173/789)

Hanefî fakihî.

Bazı eserlerde Yezîd b. Ca'vene babasının adı olarak zikredilirse de bunun Nûh b. Ebû Meryem'in bir diğer adı olduğu hususunda birçok kaynak görüş birliği içindedir. Annesinin, Merv'e geldiğinde ünlü müfessir Mukâtil b. Süleyman'la evlendiğine dair kayıt doğrusa (Zehebî, *Târîḫü'l-İslâm: sene 141-160*, s. 641) babasını erken yaşta kaybetmiş olmalıdır. Ebû Hanîfe'nin halkasının erken dönem mensupları arasında yer alan Nûh b. Ebû Meryem'in İbn Ebû Leylâ'dan da istifade ettiği kaydedilir. Hadis sahasında Zührî, Mukâtil b. Hayyân, Haccâc b. Ertât ve Muhammed b. Münkedir'in, tefsirde Muhammed b. Sâib el-Kelbî ve Mukâtil'in, siyer ve megâzide İbn İshak'ın talebesi olan Nûh b. Ebû Meryem de Ebû Bekir İbrâhîm b. Rüstem, Süveyd b. Nasr, Hibbân b. Mûsâ, Fazl b. Mûsâ es-Sinânî, Abdurrahman b. Alkame gibi çoğu Mervli birçok öğrenci yetiştirmiş, Şu'be b. Haccâc ile Buhârî'nin hadis şeyhlerinden Nuaym b. Hammâd kendisinden rivayette bulunmuştur.

Kaynaklar, Nûh b. Ebû Meryem'in İslâm ilimlerinin çeşitli alanlarında derin bilgi sahibi olduğunu ve Merv şehrinde dört ilim meclisinin bulunduğunu belirtmektedir. Nahiv, şiir ve hadis meclislerinin yanı sıra

sadece Ebû Hanîfe'nin görüşlerini rivayet ettiği bir meclisi olduğuna dair rivayetler, onun Ebû Hanîfe'nin halkasındaki fikhî birikimi rivayet etmek ve kayda almakla tanınan ilk simalardan biri olduğu yönündeki kayıtlarla örtüşmektedir. "Câmi" lakabıyla tanınan Nûh b. Ebû Meryem'e bu lakabın verilmesinin sebebi bazı rivayetlere göre Ebû Hanîfe'nin fikhini ilk defa derleyen kişi olması, bazılarında ise İslâm ilimlerinin birçok dalında faaliyet göstermiş bulunmasıdır.

Ebû Hanîfe'nin kadılık yapmaya uygun bulunduğu on talebesi arasında zikredilen Nûh b. Ebû Meryem hocası henüz hayatta iken Halife Mansûr zamanında Merv kadısı olmuştur. Kadılığa tayin edildikten sonra hocasının kendisine gönderdiği mektup, Ebû Hanîfe'nin fikh usulü ve edebû'l-kazâ (muhâkeme usulü) hakkındaki görüşlerini içeren en eski metinlerden biri olarak kabul edilmektedir. Söz konusu mektupta Ebû Hanîfe şer'î hükmün meşruiyet delillerini sıralamakta, kıyastan kısaca bahsetmekte, muhâkeme usulünün temel prensiplerini ve kadıların bu hususta dikkat etmeleri gereken bazı noktaları belirtmektedir. Ebû Hanîfe'nin halkasına mensup birçok fakih gibi Mürcî olmakla suçlanan Nûh b. Ebû Meryem, Cehmiyye'ye karşı mücadele etmiş ve bu konudaki görüşleri talebesi Nuaym b. Hammâd'ın Cehmiyye'ye yönelik kaleme aldığı reddiyelelerine kaynaklık etmiştir.

Hadis usulünde Kur'an'ın fazileti hakkında iyi niyetle hadis uyduranlara örnek olarak zikredilen Nûh b. Ebû Meryem'in hadis rivayetleri Abdullah b. Mübârek, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Nesâî, Dârekutnî gibi birçok hadis âlimi tarafından "münker, metruk, leysse bi şey'in" ifadeleriyle cerhedilmiştir. Diğer bazı erken dönem ricâl eserlerinde ise hakkında olumsuz bir değerlendirme yapılmaksızın anılmakta ve bazılarında sadece kötü niyetli olmayan zabt sorunundan söz edilmektedir. Öte yandan Nûh b. Ebû Meryem'in Ebû Hanîfe'den aktardığı bazı görüşler Hanefî müellifleri tarafından tartışılmıştır (bu konuda bazı bilgi ve değerlendirmeler için bk. *Tecrid Tercemesi*, I, 286-289, 496-498).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 371; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 111; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 485; İbn Adî, *el-Kâmil*, s. 2505-2508; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 252; İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadis*, s. 100; Mizî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXX, 56-61; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, IV, 275, 279, 280; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 141-160*, s. 641; *sene 171-180*, s. 386-388; *sene 221-230*, s. 426;

İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VI, 18; Bezzâzî, *Menâkıbü Ebi Hanîfe*, Beyrut 1401/1981, s. 363-364, 512; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, X, 434, 486-489; İbn Kutluboga, *Tâcû't-terâcim fi men şannefe mine'l-Hanefiyye* (nşr. İbrâhîm Sâlih), Beyrut 1412/1992, s. 76; Mahmûd b. Süleyman el-Kelevî, *Ketâ'ibü'l-âlâmü'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nü'mânü'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 630, vr. 88^r-89^r; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), II, 335; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye* (nşr. Ahmed Za'bî), Beyrut 1418/1998, s. 362-365; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 286-289, 496-498.

EYYÜP SAİD KAYA

NÜH b. MUSTAFA

(نوح بن مصطفى)

(ö. 1070/1660)

Osmanlı âlimi.

Amasya'da doğdu. Rûmî, Konevî ve Mısırî nisbeleriyle anılmaktadır. Muhammed el-Hicâzî'den hadis, Abdülkerîm es-Sûsî'den fıkıh okudu. Hasan b. Ali el-Halvetî vasıtasıyla Halvetî tarikatına intisap etti. Konya'da bir müddet müftülük yaptıktan sonra Amasyalı Ömer Paşa'nın Mısır valiliğine tayini üzerine onunla birlikte Mısır'a gitti. 22 Zilkade 1070'te (30 Temmuz 1660) Kahire'de vefat etti.

Eserleri. A) Fıkıh. *Netâ'icü'n-nazar fi havâşî'd-Dürer* (İstanbul 1314); *'Umdu'tü'r-râgıbîn fi ma'rifeti aḥkâmi'imâdi'd-dîn* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 571/7, 1142/3); *el-Kelâmü'l-mesûk li-beyâni mesâ'ilil-mesbûk* (Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 652/4; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 571/11, 1142/17); *Fethu'l-celil 'alâ 'abidihiz-zelîl fi beyâni mâ verede fi'l-istiḥlâf fi'l-cum'ati mine'l-eḳâvil*. Cuma

için tayin edilmiş hatibin sultan veya nâibinden izin almadan yerine bir başkasını bırakıp bırakmayacağı konusuna dairdir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 833/3; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 571/6); *el-Lüm'a fi âḫiri zuhri'l-cum'a* (Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 652/5; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 571/5); *el-İktidâ bi's-Şâfi'i ve 'ademi cevâzih* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1142); *Eşrefü'l-mesâlik fi'l-menâsik* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 386/1; Ayasofya, nr. 4786/1); *es-Seyfü'l-mucezzem li-kâtâli men heteke ḥurmete'l-ḥaremi'l-muḥarrem* (1041 yılı Ramazanının son on gününde, [10-20 Nisan 1632]) bir grup isyancının Mekke'de Harem'e girip buranın saygınlığıyla bağdaşmayan filler işlemesi yüzünden yöneticilerin bunlara uygulanacak hükümleri sorması üzerine pek çok âlim gibi Nûh b. Mustafa'nın da kaleme aldığı bir risâledir (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 571/3).

B) Kelâm. *Tercüme-i Milel ve'n-nihal* (Kahire 1263; İstanbul 1279; asıl metinle tercüme arasında yer yer farklılıklar bulunmaktadır); *el-Fevâ'idü'l-mühimme fi beyâni iştirâti't-teberri fi İslâmi ehli'z-zimme* (Kelime-i şehâdet getiren bir hıristiyanın Müslümanlığına hükmedilmesi konusunda ortaya çıkan problemlerle ilgili sorulara cevap mahiyetinde kaleme alınmıştır; Süleymaniye Ktp., Kılıç Âli Paşa, nr. 565; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 571/1, 1142/11); *Zübdetü'l-kelem fi mâ yeḫtâcu ileyhil-ḥâş ve'l-âm fi'l-akâ'id* (Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 1427; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2150); *Risâle fi elfâzi'l-küfr* (Süleymaniye Ktp.,

Nûh b. Mustafa'nın *Netâ'icü'n-nazar fi havâşî'd-Dürer* adlı eserinin ilk ve son sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 860)

